

دوازدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

رابطه استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر با مدیریت شهری (مطالعه موردی شهر تهران)

مهرزاد ایرانپور مبارکه^۱، سیاوش صادقی^۲

۱- کارشناس عمران

۲- کارشناسی ارشد مدیریت تکنولوژی

۱-۱- چکیده

از آغاز روند صنعتی شدن، تهران همواره با دارا بودن تقریبی یک / دوم صنایع، مهم‌ترین قطب صنعتی کشور بوده است و اگر چه اتخاذ خط مشی‌های تمرکززدایی صنعتی از سال ۱۳۴۶ به بعد و قانون ممنوعیت احداث صنایع در شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران در یک دوره زمانی موجبات کاهش تدریجی استقرار صنایع در تهران را فراهم آورد، اما در عوض به انتقال تمرکز صنعتی به نواحی اطراف و ظهور محورهای صنعتی پیرامونی در امتداد جاده‌های ارتباطی و اصلی و در اتصال به تهران انجامیده است. این تحقیق سعی دارد رابطه این استقرار را با مدیریت شهری مورد پژوهش قرار دهد. نتایج نشان می‌دهد استقرار صنایع اطراف تهران بر همه عوامل به غیر از عامل اقتصادی تاثیر گذار است همچنین این عوامل اولویت بندی شده، در پایان نیز پیشنهاداتی در این خصوص ارائه شده است.

کلید واژگان: صنایع بزرگ، شهر، مدیریت شهری.

۲-۱- مقدمه

از آغاز روند صنعتی شدن، تهران همواره با دارا بودن تقریبی یک / دوم صنایع، مهم‌ترین قطب صنعتی کشور بوده است و اگر چه اتخاذ خط مشی‌های تمرکززدایی صنعتی از سال ۱۳۴۶ به بعد و قانون ممنوعیت احداث صنایع در شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران در یک دوره زمانی موجبات کاهش تدریجی استقرار صنایع در تهران را فراهم آورد، اما در عوض به انتقال تمرکز صنعتی به نواحی اطراف و ظهور محورهای صنعتی پیرامونی در امتداد جاده‌های ارتباطی و اصلی و در اتصال به تهران انجامیده است.

دوازدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

شکل‌گیری خودجوش و کنترل نشده این کریدورهای صنعتی نمایانگر عدم توقف گسترش فضایی قطب صنعتی تهران و وسیع‌تر شدن فضای قطبش می‌باشد. در میان این محورها، محور صنعتی غرب تهران به طول تقریبی بیش از ۱۴۰ کیلومتر که از میان شهرستان‌های کرج و هشتگرد عبور می‌کند و به قزوین می‌پیوندد، طولانی‌ترین و متراکم‌ترین محور از نظر استقرار صنایع و کانون‌های جمعیتی می‌باشد (فتاح و سلطانی، ۱۳۸۵) این تحقیق سعی دارد رابطه این استقرار را با مدیریت شهری مورد پژوهش قرار دهد.

۱-۳- هدف پژوهش

مهمترین و اساسی‌ترین هدف پژوهش حاضر عبارت است از مطالعه رابطه استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران با مدیریت شهری به منظور بیان افزایش تعامل بین صنایع و مدیریت امور شهری برای کاهش اثرات منفی صنایع بر امور شهری و ارتقاء عملکرد صنایع و مدیریت شهری در این خصوص می‌باشد.

۱-۴- سوال پژوهش

- رابطه استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران با مدیریت شهری چیست؟

۱-۵- مفاهیم

مدیریت شهری : از نظر بانک جهانی مدیریت شهری یک فعالیت شبه تجاری برای دولت هاست. به عبارت دیگر مدیریت شهری یعنی اداره امور شهری و کارایی بیشتر برای استفاده از وام‌های بانک جهانی می‌باشد. بعضی اوقات مدیریت شهری به عنوان ابزاری برای اجرای سیاست‌گذاران شهری در نظر گرفته می‌شود که به مفهوم علم اداره جامعه می‌باشد (وب سایت دانشنامه آزاد ویکی پدیا).

صنایع بزرگ: صنعت عبارت است از گروه شرکت‌هایی که محصولات آنها جایگزین نزدیکی برای هم هستند (پورت، ۲۰۰۲)

دوازدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

محیط زیست: به محیط اطراف که بصورت مستقیم یا غیر مستقیم با ما در ارتباط می باشد محیط زیست گفته می شود و شامل سه بخش محیط زیست طبیعی، محیط زیست اجتماعی و محیط زیست انسان ساخت می باشد (امیدوار، ۱۳۸۷).

-وضعیت اقتصادی: علم تخصیص منابع محدود برای تامین نیازها و خواسته های نامحدود را اقتصاد گویند (تقوی، ۱۳۸۹)

-وضعیت اجتماعی: 'دورکیم' در تعریف جامعه می گوید: جامعه عبارت است از افرادی که گرد هم جمع آمده اند و مناسبات و روابطی در میان آنها به وجود آمده، این روابط به وسیلهی مقررات، مؤسسات یا نهادهای اجتماعی مستحکم شده، همچنین برای اجراء این مناسبات و حفظ روابط، مکافات با ضمانت اجرائی وجود دارد.

'رابرت مک یور' در تعریف جامعه می گوید: جامعه عبارت است از دسته ای از مردم که با هم زندگی می کنند و به هم تعلق دارند؛ به طوری که نه تنها در یک یا چند نفع به خصوص بلکه، در مجموعه ای از منافع بسیار وسیع مشترک می باشند که همه زندگی آنها را در بر می گیرد (سعیدی، ۱۳۸۵، ص ۱۸).

۱-۶-پیشینه پژوهش

- عربی (۱۳۹۸) در مقاله ای با موضوع: مسائل و مشکلات حقوقی حریم و پیرامون کلانشهر تهران شهری به این موضوع پرداختند. نداشتن قابلیت های لازم جهت انطباق با شرایط جدید در میان عناصر شهری استقرار یافته قبلی، از یک سو و طلب عملکرد متفاوت از گذشته از عنصر جدید، در شرایط کنونی، در موارد زیادی به ویژه در مناطق حاشیه ای تولید مسائل حادی ایجاد کرده است که زمینه های آن به راهکارهای استقرار قانونی عناصر مذکور و کسب مجوز از دستگاه اجرایی قانون مربوط باز می گردد.

- عنابستانی و قربانی (۱۳۹۰) در مطالعه ای با عنوان نقش واحدهای صنعتی در ایجاد آلاینده های زیست محیطی در شهرستان سبزوار به ابعادی از این موضوع پرداختند. یافته ها نشان داد که میزان آلودگی ناشی از بار ازت واحدهای صنعتی منطقه در سال ۱۳۸۷ برابر ۲۳ تن می باشد، که واحدهای چرم سازی با حدود ۴۵ درصد بیشترین نقش را داشته اند.

دوازدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

- دالمین^۱ (۲۰۱۹) در تحقیقات خود بر روی صنایع در شهرهای لهستان اظهار داشته است که: صنایع در اطراف شهرهای لهستان ضمن ایجاد ارزش افزوده به کاهش نرخ بیکاری در شهرها کمک می نماید.
- اعتقاد وبلین^۲ (۲۰۱۸)، صنایع کارگاهی اطراف شهرها به دلیل وجود کالاهای همگن به طور نسبی تولید انبوه، تعداد زیاد بنگاه ها یکی از مؤثرترین عوامل برای رسیدن به توسعه شهری در شهرهای کوچک است.

۷-۱- روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر روش، نوع پیمایشی تحقیقات توصیفی است. به عبارت دیگر تحقیق توصیفی و پیمایشی است چون از طریق نظرسنجی و مراجعه به دیدگاههای افراد در سازمانهای دولتی، چگونگی میزان تأثیرپذیری عوامل استقرار صنایع بزرگ اطراف شهر تهران بررسی می نمایند. بر این اساس ابتدا جوانب و موضوعات مطالعاتی مربوط به عوامل استقرار صنایع بزرگ اطراف شهر تهران و سطوح مختلف در قالب مرور ادبیات موضوعی تحقیق، مورد بررسی قرار گرفت و سپس با استفاده از مطالعات میدانی نسبت به جمع آوری داده ها و اطلاعات به منظور شناخت این متغیرها در بین کارشناسان و کارکنان شرکت های بزرگ صنعتی و شهرداری اقدام شد. برای جمع آوری داده های مربوط به مبانی نظری و استخراج عوامل و شاخص های اولیه از منابع کتابخانه ای و اینترنتی شامل کتب، مقالات و مطالعات موردی استفاده شده است.

۸-۱- یافته های پژوهش

هدف این تحقیق بررسی تأثیر دو کاربری تجاری و صنعتی از بین کاربریهای ۱۲ گانه در حمل و نقل و ترافیک تهران می باشد. این شهر بنا به دلایل تاریخی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و حضور صنایع و مشاغل که اغلب نقش فراشهری و ملی دارند، ۳۰٪

¹ -Dalmin

² -weblien

دوازدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

صنایع کشور، ۶۴۰۰۰۰ فعالیت شغلی و ۴۰۰۰۰۰ واحد صنفی را در خود جای داده و موجب شده است که ۴۴٪ سفرهای درون شهری تهران با هدف تأمین کالا، خدمات و اشتغال صورت پذیرد که بیش از دو میلیون سفر در روز خواهند داشت. لذا در نگاه اجمالی باتوجه به سرانه های تجاری در تهران که ۸/۱ و صنعتی ۷/۲ می باشد می توان دریافت که این آمار از ۴ شهر بزرگ کشور نیز بالاتر می باشد. همچنین کانونهای شغلی (علاوه بر تعداد قابل توجه آنها)، به علت استقرار در شریانهای اصلی و مبادی ورودی و خروجی شهر، حمل و نقل کالا و کارکنان، انجام امور اداری و فقدان مدیریت اصولی تقاضا در حمل و نقل شهری و ترافیک نقش بسیار مؤثر می دارد. در این خصوص ضمن بررسی اثر و نقش ساماندهی اینگونه فعالیتهای و کاربریها که علاوه بر تأمین اهداف زیست محیطی از جنبه های ترافیکی هم مهم می باشد واحدهایی که مستقیم و غیر مستقیم در ترافیک تأثیر دارند. صنایع کوچک کارگاهی از یک سو به واسطه نقش و جایگاه انکار ناپذیرشان در ایجاد اشتغال مؤثر در شهرها و از سوی دیگر به دلیل داشتن پیوند تنگاتنگ با بخشهای دیگر اقتصادی نقش بسزایی در توسعه شهری دارد و می تواند در فرایند توسعه ملی نیز مؤثر و سودمند واقع شوند. نتایج این تحقیق، حاکی از آن است که بین بهره وری صنایع کوچک کارگاهی و شاخص های توسعه - درآمد، رضایت از درآمد، برخورداری از امکانات رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.

چنین به نظر می رسد که مسئله فضای پیرامون شهرها و مدیریت بر آن بعد از فروریختن دیوارهای فیزیکی شهر، یکی از مسائل مهم در فراروی توسعه و هدایت شهرها باشد. این موضوع میسر نخواهد شد مگر آن که عوامل، شرایط و اسباب لازم برای آن مهیا باشد. یکی از عوامل و اسباب لازم در مدیریت پیرامون شهرها، قوانین و مقررات شهری است که در صورت عدم آن چه بسا هدایت شهرها و پیرامون آنها دچار چالش های جدی خواهد شد. بررسی و شناخت قوانین شهری از آن جهت در پژوهش حاضر قرار گرفت که برخی از تغییرات فضایی و آشفستگی ها، بسامان یا نابسامانی های موجود در شهر و پیرامون تهران ناشی از قوانین و مقررات مربوط بوده و چه بسا به دلیل اعمال قوانین متعدد با مجریان مختلف، اشکال پیچیده ای در فضای پیرامون ظاهر گردیده است. تعدد و تکثر قوانین مربوط به امور توسعه شهری کلان شهر تهران و پیرامون به حدی است که تصمیم گیران و مجریان را دچار نقض حقوقی و قانون شکنی می کند. به نحوه ای که اجرای صحیح یک قانون توسط دستگاه اجرایی آن چه بسا در حوزه اجرایی قانون دیگر، اختلال ایجاد می کند. همچنین تغییرات مداوم به دلیل تعدد مجریان و قوانین هم عرض، در قانون نیز در مواردی ناقض تصمیمات و مجوز های قبلی شده و اعمال قانون جدید با عناصر ساخته شده قبلی حتی به شکل قانونی در تعارض قرار می

دوازدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

گیرد؛ به نحوی که عناصر کالبدی قبلی به شکل ناهمگون در فضای شهری ظاهر می شوند که با عناصر ساخته شده و جدید التأسيس هماهنگی و همسویی ندارند و چه بسا همجواری این عناصر از نظر عملکردی نیز در تعارض قرار گرفته و فعالیت یکی در گروه نا بودی یا تعطیلی دیگری می گردد. تأثیرات فضایی قانون نسبت به استقرار یا عدم استقرار برخی از عناصر کالبدی نیز از جمله مسائلی است که به رغم تفکیک و تفریز محدوده اجرایی هر یک از قوانین، دخالت های آشکاری در امور یکدیگر به وجود می آید. به عنوان مثال قانون حفاظت محیط زیست و قوانین مربوط به استقرار صنایع را می توان نام برد به این ترتیب می توان گفت که تنوع موضوعی قوانین و اعمال آنها توسط مجریان متعدد، در موارد بسیاری، شهر و پیرامون را دچار تحولات و تغییرات ناخواسته و پیش بینی نشده در طرح ها و برنامه های توسعه شهری می کند. بطور کلی می توان گفت که قوانین شهر تهران در محورهای زیر مسئله ساز بوده اند **نخست آنکه**، فرایند ساخت و سازها و نظام استقرار سکونتگاه ها در فضاهای برون شهری تهران، به دلیل آنکه تحت تدابیر و خط مشی های ۴ سازمان مستقل انجام می شود در نتیجه از همان ابتدا ۴ الگوی متمایز از یکدیگر در بافت و نظام کالبدی پیرامون ظاهر می شود. **دوم آنکه**، تعداد زیادی از قوانین شهری نسبت به حوادث و مسائل شهری متأخرند و از سوی دیگر حتی قوانین مزبور نیز در موارد بسیاری نسبت به مسائل بعد از قانون، انعطاف نشان می دهند؛ **سوم آنکه**، بررسی ماهیت موضوعی قوانین مربوط به پیرامون شهرها، نشان می دهد که در غالب آنها، نگرش اقتصادی به فضای پیرامون وجود دارد و در مقابل، راهکارهای تخلف از آن نیز اقتصادی است؛ به نحوی که جرایم اقتصادی تنها راه جبران نقص و کاستی قانون عنوان شده است **چهارم آنکه**، تغییر کاربری ها و شناسایی آن از طریق مراجع ذیربط به شیوه مطرح در قانون خاص، زمینه های تخلف از قانون را افزایش می دهد؛ این موضوع را زمانی می توان در یافت که طول و دوام مدیریت ها به ویژه برای مدیران شهری، کوتاه و دست آنها را در اعمال سلیقه های گوناگون باز است **پنجم آنکه**، هم سو نبودن قانون تأسیس دستگاههای اجرایی فرادست، فرو دست و هم عرض و تصویب آنها در مقاطع زمانی مختلف، از آن جهت تولید اشکال نموده است که در برخی از امور مربوط به پیرامون شهرها، متولیان اجرایی متعارض بوجود آورده و برخی از امور نیز همچنان بدون متولی رها شده است **ششم آنکه**، به دلیل تابعیت غالب قوانین با قوانین ثبت و اسناد و ارجحیت آنها در کلیه محاکم قضایی، امکان تغییر کاربری و عدول از کاربریهای مصوب در طرح ها و برنامه های توسعه شهری میسر است و این موضوع در موارد بسیاری منجر به

دوازدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

آشفته‌گی‌های فضایی در درون و پیرامون شهر گردیده است هفتم آنکه، نداشتن قابلیت‌های لازم جهت انطباق با شرایط جدید در میان عناصر شهری استقرار یافته قبلی، از یک سو و طلب عملکرد متفاوت از گذشته از عنصر جدید، در شرایط کنونی، در موارد زیادی به ویژه در مناطق حاشیه‌ای تولید مسائل حادی ایجاد کرده است که زمینه‌های آن به راهکارهای استقرار قانونی عناصر مذکور و کسب مجوز از دستگاه اجرایی قانون مربوط باز می‌گردد.

۹-۱- نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج بدست آمده پیشنهادات زیر ارائه می‌گردد:

پیشنهاد برای تاثیر استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران بر روی زیست محیطی شهری

با توجه به این که تحقیق نشان می‌دهد که استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران بر روی زیست محیطی شهری تاثیر گذاشته است لذا پیشنهاد می‌گردد با کاهش این صنایع و تاکید بیشتر بر قانون دور شدن مراکز صنعتی از شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران موجبات کاهش آلودگی صوتی، آلودگی هوا، آلودگی زیست بوم، آلودگی آبهای روان، بیماری‌های مرتبط با آلودگی زیست محیطی، فاضلاب‌های صنعتی و آلودگی خاک را در اثر استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران دهند.

پیشنهاد برای تاثیر استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران بر روی فرهنگ و عوامل اجتماعی شهری

با توجه به این که تحقیق نشان می‌دهد که استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران بر روی فرهنگ و عوامل اجتماعی شهری تاثیر گذاشته است لذا پیشنهاد می‌گردد با کاهش این صنایع و تاکید بیشتر بر قانون دور شدن مراکز صنعتی از شعاع ۱۲۰ کیلومتری تهران موجبات تمرکززدایی صنعتی از پایتخت را فراهم آورند تا موجبات کاهش مهاجرت، کاهش شهرنشینی، جلوگیری از ایجاد فرهنگ‌های حاشیه‌نشینی، کاهش بزهکاری و افزایش جرم، توسعه غیرمجاز و رشد بی‌رویه جمعیت را فراهم آورند.

پیشنهاد برای تاثیر استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران بر روی ایمنی و بهداشت، حمل و نقل و ترافیک

از آنجایی که آزمون محاسبه شده نشان داده است استقرار صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران بر روی ایمنی و بهداشت، حمل و نقل و ترافیک تاثیر گذاشته است. لذا پیشنهاد می‌گردد با کاهش این صنایع و تاکید بیشتر بر قانون دور شدن مراکز صنعتی از شعاع

دوازدهمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست

۱۲۰ کیلومتری تهران موجبات کاهش ترافیک شهری، کاهش ترافیک صنعتی، افزایش بهداشت در اثر دور شدن صنایع بزرگ پیرامون شهر تهران، کاهش تصادفات و ترافیک مرتبط شهری و سد معبر را فراهم آوردند.

۴-۵- پیشنهاداتی برای پژوهشهای آینده

- ۱- با توجه به ادبیات تحقیق، عوامل مختلفی بر مدیریت شهری از حیث استقرار صنایع تاثیر گذار می باشند، لذا پیشنهاد می گردد مشابه این پژوهش با عوامل دیگر و در زمان و مکان (شهر) دیگر انجام گیرد.
- ۲- توصیه می شود سازمان صنایع و معادن، شهرداری تهران و سازمان محیط زیست نتایج حاصل از این پژوهش را به شکلی سازمان یافته به اطلاع کلیه واحدهای مربوطه جهت بهره برداری در این زمینه برسانند.
- ۳- پیشنهاد می شود بررسی موضوع تحقیق در شهرهایی با ویژگی های مشابه مانند کرج و ساوه انجام گیرد تا با تطبیق نتایج حاصله، انجام شود، تا راهکارهای کاربردی در جهت بهبود ساختارهای موجود ارائه گردد.

۱-۱- منابع

- طباطبائی، سید مرتضی (۱۳۹۷)، عوارض مهاجرت‌های بی رویه در شهر تهران، مجله اطلاعات سیاسی - اقتصادی آبان و آذر ۱۳۸۷ - شماره ۲۴.
- عربی، مهدی (۱۳۹۸)، مسائل و مشکلات حقوقی حریم و پیرامون کلانشهر تهران، مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام.
- عنابستانی و قربانی (۱۳۹۰)، نقش واحدهای صنعتی در ایجاد آلاینده های زیست محیطی مطالعه موردی: محدوده تأمین آب شهر سبزوار، مجله آمایش سرزمین سال سوم، شماره چهارم، بهار و تابستان ۱۳۹۰، صفحات ۲۳ - ۴۳.
- Kral, (Z), 2019, The productivity of industry in cities, Tampton, first edition, new york.
- Dalmin, (B), 2018, The small industry in new town. Cambridge university, first edition, London.
- Weblin, (K), 2017, Technological knowledge and industry factor, Cambridge, second edition, London.